

Анатолій Дімаров І БУДУТЬ ЛЮДИ

Частина перша

Хто б міг подумати, що Тетяна Світлична отак вийде заміж?

Десь позаду лишилося єпархіальне училище — на казенних харчах, з суворими класними дамами, монастирською тишею, щоденними обов'язковими прогулянками до церкви, довгими молитвами і короткими сніданками з пісними, як обличчя начальниці, супами.

І з незмінним глузливим прізвиськом: «шльонки».

Воно прилипало разом із формою. З першого ж дня, коли до батьків виходила уже не їхня дитина, а незнайома дівчинка, — в строгому платтячку, темному фартушкові, з переляканими оченятами, — аж до тієї довгожданої миті, коли доросла дівчина зривала із себе тісну остогидлу форму, — вона була «шльонкою».

Ще жодне слово не виповнювалося для Тетяни таким гірким всеоб'ємним змістом. Досить було вимовити: «шльонка» — і вже нічого не треба казати. Ним було сказано все. І що твій татусь — не багатий священник, а бідненький попик, своєрідний

люмпен серед духівництва Росії; що він не мав змоги віддати тебе до гімназії; що платтячко оце, яке ти так обачливо носиш, — казенне; і суп, який ти їси, теж казенний, і ліжко, на якому ти спиш, — казенне; і навіть, здається, й повітря, яким ти отут дихаєш, теж придбане на казенні кошти, дані православною церквою для дітей своїх обділених слуг.

Тож не дивно, що вона так і не прижилася в училищі. Величезні класні кімнати, холодні лункі коридори, спальні зі строгими шеренгами вузьких ліжок, закутий важкими кам'яними стінами двір і убогий клаптик неба над ним — усе це весь час гнітило її, сковувало рухи, гасило сміх.

Як вона виглядала щороку літні канікули! Скільки невідкладних справ чекало на неї!

Спершу треба було оббігати широкий, не відгороджений жодними стінами двір. До всього приглянутися, з усім привітатись. Погладити соняшника, притулитися до груші, зірвати зелене яблуко, вирвати молоденьку моркву і, хрумкаючи, надкусити її, вимазуючи землею червоного, радісно усміхненого рота. ПOVOЮвати з квочкою, привітатися із сусідським Котьком, показавши йому язика через тин, а якщо пощастить, то й ускочити в шкоду, — на радість і татові, й мамі. І то нічого, що швидка на розправу матуся почастує «дорогу гостю» віником. Деркач так мило й знайомо пахне, так незлобливо б'є, що ніскільки не боляче, а якщо Таня

й кричить, то тільки «для годиться». Бо навіщо ж тоді й бити дитину, як вона не кричатиме?

Тож, витерши легенькі сльози, біжить Таня у нові свої мандри.

І так з дня на день, на цілісінькі три місяці, які спершу здаються неосяжними, а під кінець — такими короткими та куцими, що аж жалко на них дивитися.

А все ж літо, незважаючи на його скороминучість, не втрачало ніколи своєї принади для Тані. Бо, крім усього іншого, воно давало їй тата, маму, сестер, брата й діда.

Тата треба було поважати і слухатись, маму можна було трохи не слухатись і дуже любити, з сестрами й братом — битись-миритись, а до діда — бігати в гості.

Діда по матері звали Никифором. Був він чорний, як циган, мав восьмий десяток, стертий ціпок і поношену бороду. Він, здається, весь вік тільки те й робив, що мандрував. Тато його дуже не любив, називав босяком та волоцюгою і, що найстрашніше, казав, що він не має в серці Бога. Мама ж покійно зітхала, нищечком від тата витирала фартушиною очі, а діти нетерпляче виглядали старого. Приносив їм дід, повернувшись із мандрів, гостинці, від нього завжди пахло чимось незвичайним: далекими дорогами, сонячними просторами, чужими краями.

Повернувшись із мандрів до Хоролівки, він завжди зупинявся в сусіда і потай посилав по їхню матір. Мама приходила від діда з червоними очима, часто сякалася в фартух і щось примовляла до себе, а після обіду, коли тато лягав «на хвилинку заморити сон», підкликала дітей, давала їм горнятко з борщем, мисочку з кашею та пухкі, на салі засмажені, перепічки і тихенько наказувала:

— Понесіть, дітки, своєму дідусеві. Та коли вертатиметесь, то стережіться, щоб тато не побачив.

Дід сидів на лаві — умитий, розчесаний, у свіжій татовій сорочці, урочистий, як Бог. Приймав від дітей обід і наділяв їх гостинцями.

— Оце, дітки, земляні горіхи, вони за окіяном ростуть.

А під кінець — по копійці. Копійки — нові, наче дід оце щойно їх накарбував.

Діти, завмерши, чекали, поки дід пообідає. Потім підсідали до нього, нашорошували вуха.

— Оце, дітки, був я на Капказі, — починав свою розповідь дід — Там го-ори — на чому тільки вони й держаться!.. Аж хмари проштрикують... А мерик, він, сучий син, під землею сидить!..

Пізніше зрозуміла Тетяна, що «мериками» дід називав американців. Тоді ж думала, що мова йде про чортів, які живуть на «Капказі»: нарили вони там собі нори та й чатують на чесних людей.

Найбільш захоплено слухає старого брат

Федько. Чорні циганкуваті очі його так і світяться, губенята нетерпляче посіпуються.

— От виросту, я теж по світу піду, — нахваляється він. — Тільки я, діду, пішки не ходитиму. Я на коні буду їздити!

— Де ж ти, Федьку, коня собі візьмеш? — цікавиться дід.

— Украду!

— Оце молодець! Зразу видно, що добрий козарлюга росте, — гладить дід непокірне смоляне волосся на голові онука, і не розбереш — жартує він чи говорить серйозно.

У Федька — «дідова кров», про це знають усі. Сестри — біляві, з м'якими рисами обличчя, з лагідними очима, схожі на батька, Федько ж — як чортеня: смаглявий, гарячий, нестримний у рухах, розсердиться — так іскри очима і креше. І якщо тато ніколи й пальцем не доторкнувся до дочок, то син не раз доводив його до гріха.

Вперше тато дуже побив його, коли Федькові йшов восьмий рік. Прибіг сусід, постукав у двері:

— Панотче, йдіть та рятуйте свого малого!

Тато, як лежав на канапі в підштаниках, так і вискочив надвір:

— Що з ним?

— Та прибігли від Хоролу мої, кажуть, що Федько із циганами злигався, мандрувати з ними збирається!

Тато вдягнувся уже на вулиці — на бігу. Ряса так і лопотіла на ньому, він біг, забувши про сан, і богомільні перехожі сахалися, перелякані незвичним виглядом батюшки.

Циганський табір висіявся барвистими шатрами на утоптаному мочарі понад річкою. Гвалт, регіт, веселий натовп городян, що зійшлися на безплатну виставу, оточив обідраних, схожих на бісенят циганчуків, які витанцьовують перед ними, простягаючи складені в ложечки долоні: «Красивий, багатий, позолоти ручку!» Курява пливе з-під їхніх ніг, просівається на сонці, як на золотому решеті, осідає на кучеряві голівки, замузані личка. Забачивши попа, вони підбігли до нього, але не на них — на синка свого, вмліваючи від сорому й гніву, дивився панотець. На свого Федора, що витанцьовує так, наче й народився в оцьому пекельному таборі. Замість акуратного костюмчика на ньому якесь дике лахміття, картуза уже зовсім немає; молотить щодоуху пилюку босими ногами, наставляє долоню: «Красивий, багатий, позолоти ручку!»

Розгніваний панотець до вечора «наводив позолоту» своєму синкові. Федько спершу дряпався та кусався, а потім, побачивши, що татове зверху, не витримав — заревів від образи та болю.

Вдруге тато побив дуже Федька, коли той почав курити і вчив синка сусіда-крамаря пускати дим із очей.

Оточив із своєю ватагою крамаренка, спитав:

— Хочеш, я покажу тобі, як дим із очей пускати?

Запалив цигарку, зняв картуза, дав один кінець крамаренкові в зуби, а другий затиснув зубами сам, перед цим наказавши:

— Держи ж міцно! І дивись мені в очі!

Той вчепився зубами в картуз, витріщився на Федька — моргнути боїться.

— О, йде вже дим, іде! — регочуть аж падають хлопці. Та й де ж тут не падати, коли клятий Федько дістав свого цвіркуна та й кропить довірливого крамаренка зверху донизу!

Кінець кінцем, розшолопавши, якого «димув» пустив на нього Федько, мокрий крамаренко із плачем біжить додому. А тато бере Федька за руку, здійсмає пасок і веде до комори: пускати «дим із очей» лобуряці.

Отоді й дізналися налякані сестри з татових слів, що в жилах їхнього брата тече дідова кров.

Дід жив у сусіда тиждень-два, а то й місяць. Щодня носили йому діти їжу, подовгу засиджувалися в діда в гостях. Дід спершу відсиджувався в хаті, потім усе частіше виходив надвір, задирав до неба бороду, в яку, здавалось, навіки в'їлась пилюка усіх сторін, де він побував, і було щось у ньому журавлино-тривожне: ось-ось змахне він руками, тужно курликне та й полине в

далекі краї.

Врешті наставав день, коли дід просив:

– Скажіть, діти, Варці, хай передасть мені хлібину і троньки сала.

Варкою він називав їхню матір. Коли вони передавали дідове прохання матері, в неї відразу ж починали тремтіти безкровні, змарнілі щоденними безугавними клопотами вуста, а брови заламувались ображено й болісно. Однак вона мовчки брала хлібину, чвертку сала, діставала в печі гарячі ще пампушки — йшла до сусіда. І діти вже знали, що вони не побачать діда аж до наступного літа.

Пізніше, уже в шостому класі, Тетяну почали відвідувати мрії. Приходили переважно довгими зимовими вечорами, коли темінь таємниче заглядала у вікна, мерехтіла світлими крижинками, розсипаними в холодному небі. Мрії морочили голову, стискали солодко серце, зігрівали незатишні стіни училищного гуртожитку, покривали теплими тонами строгість високих, монастирського зразка вікон з вузькими ґратчастими рамами, дихали затишком.

Предметом тих мрій був новий учитель історії.

Коли він виходив на кафедру — шовковиста борідка під червоним промовистим ротом, гордо розкрилені брови над вогняними очима, пишне волосся буйно спадає на плечі, а з-під рукавів вузького, вшитого в талії сюртука сяють сліпучо-білі

манжети з золотими запонками — серця сорока семи «шльонок» завмирили від солодкого та невиразного, як весінній туманець, почуття.

Два місяці потай вишивала Тетяна своєму божкові серветку. Спершу хотіла подарувати йому коробку цукерок, але згодом передумала: цукерки він поїсть та й забуде, серветкою ж щодня витиратиме губи.

Дістала батисту, кольорової заполичі. Обкидала біле поле блакитними незабудками, а посередині посадила цнотливу ромашку. Довго вагалася, доки наважилась вишити в куточку червоним, наче кров'ю власного серця: «Від Вашої Т.».

Перед екзаменом, обмираючи, прокралася в коридорчик, що вів до кімнати, де збиралися викладачі. Відразу ж знайшла його пальто, швидко всунула в кишеню маленький пакуночок, вискочила і ще довго по тому студила долонями палаючі щоки.

На загальний сором та відчай усього класу, «шльонки» найгірше здавали історію, Тетяна ж ледве витягла на «трійку». З очима, повними сліз, пройшла вона мимо свого «божка», що нервово посмикував шовковисту борідку, ніяк не розуміючи, чому всі оці баришні, які протягом року очей не зводили з нього, ловлячи, здається, кожне слово його, тепер немов почманіли.

Танин дарунок розкрив йому очі. Розгніваний,

ускочив до класу, шматуючи люто серветку, закричав на припишклих учениць:

— Замість того, щоб оцими дурницями голови забивати, ви б історію вчили!.. Історію!.. Да-с!..

Кинув серветку на підлогу, наступив на неї ногою, крутнувся, вйнув фалдами сюртука — вибіг із класу.

Всю ніч проплакала тихенько Тетяна. Відчай стискав серце, їй уже здавалося, що не варто й жити на світі. Клялася собі віднині не сміятися, не радіти — ходити монашкою, опустивши «долу» очі, скорботно стуливши вуста. Хай усі бачать, яке у неї розбите серце. Хай усі знають, що їй уже нема чого сподіватися від життя.

Однак поволі втішилася. Були тому причиною чергові літні канікули, ясні гожі дні, чарівні прогулянки за місто до річки і Олег Мирославський.

Ах, той Олег!

Може, він сподобався їй саме тим, що зовні був повною протилежністю отому... тій її першій симпатії. М'яке русяве волосся, округле, покрите ніжним пушком підборіддя, веселий, трохи завеликий рот і добрі світлі очі, в яких так і світиться щирий захват, коли він дивиться на неї.

Вони познайомилися в один із літніх днів, на березі річки. Грали в квача. Панночки та паничі, юні й веселі, неначе метелики, пурхали понад зеленою травою, то втікаючи, то наздоганяючи, і кому